

Kolindálás, turkajárás

Karácsony a magyarországi románoknál

A magyarországi románok *görögkeleti* vallásúak s így ünnepeik, szokásaik bizonyos vonatkozásokban különböznek hazánk más vallású lakosságának hagyományaitól.

A magyarországi románok *ortodox egyházát* az 1865-ben létrejött önálló román egyház pátriárkája irányítja. A román egyházmegye élén a püspöki vikárius áll, akinek joghatósága kiterjed a hazai román egyházközségekre és szórványokra. Az egyházi *liturgia* a mai napig *román nyelven* folyik, s ez nagymértékben elősegíti a román nyelv megőrzését.

A magyarországi románok körében 1925-ig a *Julius Caesarról* elnevezett naptár volt használatban. Az ortodox egyház sokáig idegenkedett az új, gregorián naptártól. Bár a polgári életben a kelet-európai országok egymás után kezdték bevezetni az új naptárt, az ortodox egyházak megmaradtak a régi mellett. 1923-ban született meg az igény, hogy *megszüntessék az egyházi és állami időszámítás kettőségét*. Olyan kérdésről lévén szó, amely nem érinti az ortodoxiának sem a hittanítását, sem a kánoni rendjét, a konferencia úgy határozott, hogy minden autokefál ortodox egyház szabadon követheti azt a naptárt, amelyet célszerűnek vél követni. Minthogy azonban több helyi ortodox egyház ragaszkodott a Julius Caesar-féle *szoláris naptárhoz*, a húsvéti ünnepkör egységének megőrzése érdekében a konferencia úgy döntött, hogy a *húsvét időpontja* az egész ortodox egyházban továbbra is egységes maradjon.

Édes alma faágával

A jeles napok közül a *karácsony* ünnepéhez kötődik a legterjedelmesebb szokásanyag, ez a leggazdagabb periódus a népi tradíciók szempontjából.

A karácsonyi ünnepkör egyik legszínesebb, s néhol kissé megváltozott formában máig is élő szokása a *kolindálás*. A magyarországi románok általában „*corindat*”-nak nevezik a szokást. Kivétel *Méhkerék*, ahol a „*corindat*” mellett az „*a cucutare*” elnevezést is használják, noha jelentése már eltűnt a lakosság emlékezetéből. Románia néhány néprajzi zónájában a kolindáló csapatok a köszöntésért cserébe „*cocuti*”-kat kapnak a ház gazdájától. Elképzelhető tehát, hogy az „*a cucutare*” elnevezés összefüggésben áll a köszöntésért kapott *tésztafélékkel*.

A karácsony előestéjén lezajló kolindálásban az egész falu részt vett, noha *ténylegesen csak a gyermekek* (fiú és leánygyermek egyaránt) és a *fiatal legények* kolindáltak csapatokba verődve. A csoport minden-

ki nevében kolindált, az egész közösség számára volt hivatott előidézni a *bőséget, termékenységet*.

Maga a szokás azt jelenti, hogy a kolindáló csoportok házról házra járnak különféle jókívánságokkal, köszöntőkkel. Már a karácsonyi böjt időszakában, a kolindálást megelőző nap estéjén kollektív gyakorlások, ismétlések során elsajátították a kolindákat. Ez az *elsajátítás nem egyszerű memorizálás* útján történt, hiszen átvették a szokás nemzedékről nemzedékre hagyományozott szövegét, dallamát és a lebonyolításának módját is.

A falvak mindegyikében különbségek mutatkoznak a kolindálás lefolyásában attól függően, hogy gyerekek vagy fiatal legények jártak-e köszönteni. A tíz-tizenöt éves fiú és ritkábban leánygyermek általában karácsony előestéjének délutánján 1-2 óra-
kor mentek a házakhoz, s előző nap készültek fel a kolindálásra: előkészítették a vászontarisznyákat, botokat, megtanulták a kolindákat. Főként *rokonokhoz, ismerősökhöz* jártak köszönteni.

A kolindák nagy része vallásos tartalmú, Krisztus születését vagy szenvedéseinek történetét beszéli el, de számos olyan kolinda is van, amelynek szövege pusztán *adománykérésből* áll. A gyerekek főleg az utóbbiakat énekelték. Amikor az éneklést befejezték, a gazdaasszony beengedte őket a házba, ahol ajándékokkal, kaláccsal, kolbásszal, süteménnyel, almával, dióval fogadták őket. Pénzt csak nagyon ritkán kaptak. *Kétegyházán* külön e célra készült *madár alakú süteménnyel* kedveskedtek a kolindáló gyerekeknek. Azok a kolindálás befejeztével megköszönték az ajándékokat és a gazdának minden jót és háza népének jó egészséget kívántak.

Minden gyermeknek külön-külön tarisznyája volt, amit az édesanyja készített *házi szövésű vászonból*. Kivételként a *gyulai lányok* külön csapatban jártak köszönteni, és *kosarakba* gyűjtötték az adományokat. A *botok* („*costan*”, „*bita*”) az adatközlők elbeszélése szerint *védelműl* szolgáltak a gyermekek számára. A sötét utcákon ezekkel védekeztek a *kutyák ellen*. A méhkeréki gyerekek botjainak végére szeg volt erősítve, hogy ne csússzanak el a jeges úton. Néhány eleki adatközlő emlékszik arra, hogy régen ezeken a botokon valamilyen csipke vagy szalag is volt.

Mihai Pop bukaresti román néprajzkutató feltételezi, hogy az újévköszöntő kolindáló gyermekek régen virágzó almafaágakat vittek magukkal botok helyett, s ennek emléke maradt meg napjainkig a „*florile dalbe, flori de măr*” (*hófehér virágok almafa virágok*) refrénben. Ezt látszik alátámasztani a Buzău-beli újévi

kolindálás szokáseleme: a köszönteni járó gyermekek rügyeket tartanak a kezükben; ezeket mindig termékeny fákról szedik. Néhány helyen *kizárólag édes almafa ágával* lehet köszönteni, gyakran előfordul, hogy egy nagyobb ágat is visznek magukkal, amit szalagokkal és színes gyapjú fonalakból készült virágokkal díszítenek. Ennek neve a „*sorcova*”.

Románia számos vidékén az említett ágak emléke olyan formában maradt meg, hogy a kolindálók a szokás gyakorlása közben egy szépen *feldíszített mogyoróágot* tartanak a kezükben. *Olténia* és *Erdély* egyes részein a kolindálók megérintik botjaikkal a kapuzslopokat, ólak, hombárok ajtaját, a ház gerendáját és ugyanezzel a bottal megkotorják a szentet, hogy szerencsét és bőséget hozzanak. Ezeknek a feldíszített ágaknak a szimbolikus jelentése mindenképpen összefügg a *termékenység- és bőségvarázslással*.

A már említett – a románok kolindáiban is gyakran előforduló – „*florile dalbe*”-refrén tehát egy rituális tárgy emlékét őrzi. A virágzó almafaágot felváltotta a szokásban egy új elem, az egyszerű bot. A tárgyak megváltozása *funkcionális változást* is okozott, ugyanis a botok már nem a termékenység szimbólumai, pusztán a védekezést szolgálják.

Míg a gyerekek általában kettesévei-hármasával mentek, s gyakran elkísérték őket a szülők, addig a legények nagyobb csoportokba verődve kolindáltak, s mindig *zenészekkel jártak*. Különbségek mutatkoznak a szokás gyakorlásának időpontjában is. A gyerekek általában kora délutántól estig (Méhkeréken hajnalban), a legények *estétől reggelig* jártak köszönteni. A háziak borral, süteménnyel kínálták őket, és ha eladó lány volt a háznál, a legények megtáncoltatták. Az adományokat nem külön tarisznyába gyűjtötték össze, hanem *közös zsákba tették* és később szétszították, vagy együtt fogyasztották el. Botjaikra apró bádogdarabkákat szegtek fel és a bot rázásával jelezték érkezésüket. Az apró *bádogdarabok a csengőket helyettesítették*.

Míg a gyulai románok nem emlékeznek arra, hogy legények is jártak volna kolindálni, addig *Kétegyházán, Puszttaottlakán* a legények köszöntését még elnevezésében is különválasztják a kolindálástól. A legények köszöntésének elnevezése *Kétegyházán és Puszttaottlakán „umblatu cu hidede”*. Minden lányos házhoz betértek karácsony éjszakáján, leggyakrabban az „*O ce veste minunată*” kezdetű, Krisztus születését hirdető kolindát énekelve.

♩ = 66 „Három pásztor találkozott...”

Tri păs - tori se în - tál - ni - ră,
 Tri păs - tori se în - tál - ni - ră,
 Ra - za Soa - re - lui, floa - re Soa - re - lui,
 Și a - șa se sfă - tu - i - ră.

Tri păstori se întălniră,
 Tri păstori se întălniră.
 Raza Soarelui, floare Soarelui,
 Și așa se sfătuiră.

Haidă! fraților, să merjem,
 Haidă! fraților, să merjem.
 Raza Soarelui, floare Soarelui,
 Floricele să culejem.

Să-mpletim cu voie bună,
 Să-mpletim cu voie bună.
 Raza Soarelui, floare Soarelui,
 Și să facem o cunună.

Și să ducem la Cristos,
 Și să ducem la Cristos,
 Raza Soarelui, floare Soarelui,
 Să ne fie de folos.

Három pásztor találkozott,
 Három pásztor találkozott.
 Nap sugara, nap virága,
 És eképpen tanakodott:

Gyertek, testvérek, menjünk,
 Gyertek, testvérek, menjünk.
 Nap sugara, nap virága,
 Virágokat szedjünk.

Hogy jókedvvel fonjunk,
 Hogy jókedvvel fonjunk.
 Nap sugara, nap virága,
 Készítsünk koszorút.

Hogy elvigyük Krisztushoz,
 Hogy elvigyük Krisztushoz,
 Nap sugara, nap virága,
 Hogy hasznunkra váljon.

Kevesen emlékeznek arra, hogy a kolindáló legényeknek volt egy speciális kolindájuk, amely már csak töredékesen maradt meg. Az „*umblatu cu hidede*” (hegedűs köszöntés) során összegyűjtött adományokat a vízkeresztkor rendezett táncházba („*joc*”) vitték, ahol a kolindáló legények és a köszöntést fogadó lányok együtt fogyasztották el azokat.

A kolindálás szokásának régen nem az adománykérés volt az elsődleges célja, ezért *mindenki járt köszönteni* vagyoni különbségek nélkül. Kolindákat csak karácsonykor volt szabad énekelni, mert a néphit szerint, ha valaki máskor is éneklieket, betegség éri.

Néhány évvel ezelőtt a kolindálás még általánosan gyakorolt szokás volt, de *napjainkban* egyre inkább háttérbe szorul. Ennek egyik fő oka az, hogy a szokás gyakorlásának *egyetlen célja a pénzgyűjtés* lett, s így a kolindálók egyre több zárt ajtóba ütköznek karácsony éjszakáján. Ez a nagy hagyományokkal rendelkező szokás ma már az öt-tíz éves gyermekek karácsonyi szokása lett, akik szülőktől kísérve járnak köszönteni a közeli rokonokhoz, ahol általában nagyon egyszerű, rövid, tréfás kolindákat énekelnek. A szokás gyakorlása közben keletkezett változások, a megjelenő variánsok fokozatosan a *szokás átalakulásához, majd pusztulásához* vezettek. A folklóristák véleménye megegyezik abban, hogy ősi formájukban a kolindák funkciója a köszöntés, a termékenységvarázslás volt.

A kolindálás szokása minden románlakta községben ismert. A kolindák szövege és dallama helységenként más, megfigyelhető azonban, hogy mindenhol a vallásos tartalmú kolindákat ismerik leginkább. Igen gyakori, hogy ugyanazt a szöveget falvanként eltérő dallammal énekelik. A legtöbb kolindát a teljesen románlakta *Méhkeréken* és a legtöbb román által lakott *Kétegyháza*n sikerült hangszalagra rögzíteni. Az eleki, battonyai, gyulai és puszttaottlakai románok már csak néhány kolindára emlékeznek, s azokat is csak töredékesen tudják felidézni.

Mihai Pop hasonlóságot vélt felfedezni a kolindák és egyes táncok ritmusa között, s ebből arra következtet, hogy *régen* a kolindákra *táncoltak is*. Ezt azzal támasztja alá, hogy a hasonló kolindákat ismerő *huculok* a kolindák ritmusára táncolva léptek a házba. Erdély néhány területén is sokáig úgy tartották számon a kolindálás szokását, mint a legnagyobb látványosságot, mert a csoportok dobpergéssel, rigmusokat kiáltva vonultak végig az utcákon. Általános volt, hogy a kolindálást hangszer, főként *furulya* és *borduda* kísérte.

Állatfej és piros lepel

A karácsony estének nem kevésbé lényeges és színes szokása a *turka maszkos alakoskodás*. A kutatók ősi termékenység-ritus folytatásának tekintik a *turkajárás* szokását, s megállapítják, hogy a *bihari* és *bukovinai turca*, az *erdélyi kecske* vagy *szarvas*, a *moldvai buhai* és *munténai breziai* között szoros kapcsolat van.

Fontos megemlítenünk a turka maszk és a napkultusz közötti összefüggést, ugyanis a néprajzkutatók szerint a kecske vagy szarvas *Soraris* napisten megemlékezője.

A magyarországi románok körében a turkajárás szokása egyértelműen a karácsonyhoz kötődik. A kolindálókkal ellentétben a turka *nem ment köszönteni minden családhoz*, csak a rokonokhoz, ismerősökhöz. Gyakran előfordult, hogy a turkások előre megbeszélték a ház gazdájával, mert a szegényebb családok nem mindig tudták fogadni őket, a jobb módúak meg gyakran fukarságból zárkóztak el a turkáktól.

A teriomorf *maszkot* általában kecskéhez, nyúlhoz, gólyához hasonlítják, előfordul azonban, hogy az ördöggel azonosítják. Maga a maszk két részből áll, egy szépen díszített állatfejből és a *piros lepelből*, amely a maszkos alak testét takarja. A fából készült fejrész alsó állkapcsa egy zsinór segítségével mozgatható. A turkát táncoltató személy – akit a piros lepel takar – a zsinór rángatása révén a zene ütemére csattogató hangot hallat. A legény arra a botra támaszkodik, amelynek végén a pántlikákkal, szalagokkal, kolompokkal díszített fejrész található. Újabban kisebb *tükröket is* erősítenek a fejre, s az állatmaszk szarvait papírcsíkokkal ékesítik.

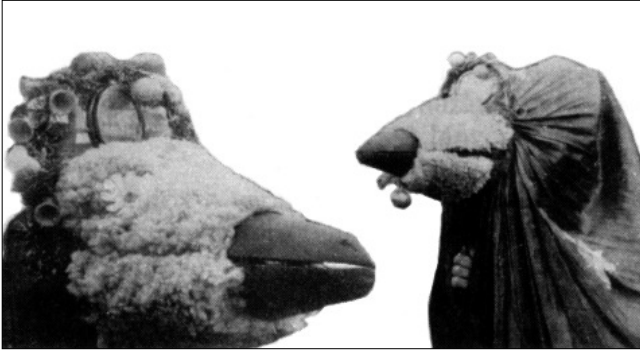
Míg a kolindálók több csoportban jártak köszönteni, a turkával való köszöntésre *egy csoport* szerveződött. A felkészülés már kisbőjt idején, rendszerint két héttel karácsony előtt megkezdődött. Ekkor készítettek el, díszítették fel a turkát, ekkor tanulták a táncot, vagyis kollektív gyakorlások során *készültek fel a turkajárásra*. Legények vagy fiatal házasemberek egyaránt járhattak a turkával.

A turkát táncoltató volt az egyetlen maszkos szereplő, de a csoport minden tagjának megvolt a funkciója. Mihai Pop említ olyan variánsokat is, amelyekben a turka a „*bloj*” nevű alakoskodóval együtt táncolt. A *bloj* nem más, mint egy öregasszonyt megsemmélyesítő alakoskodó, aki egy botot tart a kezében. A bot végén található fejen kendő van.

A munténai *breziai* is kísérik maszkos alakok. Ezek lehetnek állatalakok (madár, medve, farkas, róka, daru, kakas, páva, ló) maszkos és jelmezes személyek (öregember, öregasszony, menyasszony, pásztor, ördög, cigány, török, pap, orvos, katona, tengerész, német, zsidó).

Turka maszkos alakoskodás

A Békés megyei románok körében lezajló turka maszkos alakoskodásoknak mindig a turka az egyetlen maszkos szereplője. A szereplők közül legnagyobb körültekintéssel természetesen a turkatáncoltatót választották ki. Az emberek emlékezetében ma már csak az él, hogy a *turkát táncoltató személynek a legjobb táncosnak kellett lennie*. Ugyanezt írja *Moldován Gergely is*, „*A magyarországi románok*” című munkájában, hozzátéve, hogy gyakran táncoltatta a turkát két legény felváltva, mivel a *tánc igen nehéz elemeket* tartalmazott.

Turkaálarcok a gyulai Erkel Ferenc Múzeum gyűjteményéből

Számos olyan közlést találhatunk a turkás személyével kapcsolatosan, amely arra enged következtetni, hogy régen a turkát táncoltató személynek jóval nagyobb szerepe volt. Valamiféle *mágikus erőt* tulajdonítottak neki, nem véletlen, hogy a népi hitvilág még ma is az *ördöggel* azonosítja. *Lükő Gábor* 1950-es gyűjtőútja során még talált erre vonatkozó adatokat a *battonyai románok között*. Eszerint a turkát csak az a legény táncoltathatta, aki éjfélkor a keresztútnál táncolta el a turka táncát. Sok legény kísérletezett ezzel, ám nagy többségük a tánc során minden erejét elvesztette, ezért letett szándékáról. A turka tehát valamilyen *felső erő által kiválasztott* személy lehetett. A turkajárás befejeztével a turkást az *örzőangyala* fél esztendeig elkerüli, ezért nevét a csapat nagy titokban szokta tartani.

Pogány, kereszténység előtti eredetét bizonyítja az a battonyai szokás, amely szerint a turkások első mondata a házba való belépéskor a következő volt: „*Dumnezeu afara din casa, noi in casa!*” (Isten ki a házból, mi meg a házba!) Mint már említettük, a turkást táncoltató személy volt az egyetlen maszkos alakoskodó, a többiek mindennapi öltözeteket viseltek. Méhkeréken a turkát a *bíró*, a *kolindások*, a „*iapa*” (kanca), a „*tobosar*” (dobos), a „*violonist*” (hegedűs), a „*masadie*” (törvénybíró), és a „*pretitor*” kísérte.

A továbbiakban a ma még fellelhető *emlékanyag* alapján próbáljuk leírni a turkajárás szokását. A maszkos alakoskodás, a turkával való köszöntés szereplői közül már csak a *bíró*, a „*pretitor*”, a „*iapa*” és a „*masadie*” személyére emlékeznek. A *bíró* vezette el a háziakhoz a turkát, és ő mondta a mezei munkák

összefoglalását tartalmazó köszöntőt. A *pretitor*nak nevezett személy a pénzt, a *iapa* pedig az adományokat gyűjtötte össze. A törvénybírónak a szokásban betöltött funkciójára már nem emlékeznek.

A falubeli gyermekek számára nagy élmény volt a felvonulás, mindig végigkísérték útján az alakoskodó csoportot. Csúfolódó megjegyzéseket tettek, a turka aztán ijesztgette is őket.

A turka meghatározott dallamra, sajátos táncot járva, lépett a házba. Táncát hegedűvel, dobbal és énekkel kísérték. A gazda igyekezett a turkának szánt *adományokat nehezen elérhető helyre* tenni. A kolbászt általában a gerendára akasztották, a pénzt a földre szórták, s mivel a turkásnak hosszú szarvai voltak, nehezen tudott ezekhez hozzáférni. Ez természetesen sok nevetésre adott alkalmat. Miután sikerült az ajándékokat megszerezni, azokat a kancának nevezett személynek adta, aki zsákban gyűjtötte. A turka addig *ijesztgette* az asszonyokat, amíg pénzt nem adtak neki. Amikor a köszöntést befejezték, szétosztották, vagy a kolindáláshoz hasonlóan együtt fogyasztották el az adományokat.

Férjjósló szokás

Nemcsak a jövő évi terméssel kapcsolatos *jóslások* történtek karácsonykor, hanem *férjjósló szokás* is kötődött ehhez az ünnephez, bár ezeknek az eljárásoknak a nagy részét inkább *újév napján* gyakorolták. A battonyai lányok még karácsony előtt megfogtak egy verebet, karácsony első napjának estéjén elengedték, abban a hitben, hogy amerre a veréb repül, onnan érkezik a leendő férj. Minden faluban ismert az a karácsony harmadik napjának hajnalán gyakorolt szokás, hogy a leányok, miután megtörtént a „*karácsony kiséprése*”, a szénát és a szalmát a kert végébe vitték, ott ráálltak és várták az első kakasszót. A néphit szerint abból az irányból érkezik a jövődöbéli, ahonnan az első kakas hangja hallatszik.

Az újévi szokásokhoz hasonlóan karácsonykor sem adtak ki semmit a házból, kivéve a kolindásoknak szánt adományokat. A nagyobb ünnepeken – így karácsonykor is – sepregetni kellett a szobában, de a szemetet nem volt szabad kivinni a lakásból. Általában betették egy kosárba és kivitték a kamrába, nehogy a szerencse elhagyja a házat.

Látogasson el honlapunkra: www.nemzetisegek.hu